

ДО ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ

З початком національно-визвольних змагань поринув у вир політики: був членом Центральної ради, Київської міської Національної Ради, головою Губерніальної Ради Київщини, директором Департаменту Промислу в уряді В. Винниченка, міністром торгівлі й промислу в уряді В. Голубовича, заступником голови і міністром народного господарства в уряді Директорії. Тож здобув колосальний державницький досвід, а своїми фаховими здібностями та компетентністю яскраво виділявся серед урядових посадовців.

Політична діяльність не перешкождала йому здійснювати наукові дослідження: за дорученням Михайла Грушевського займався аналізом інформації про природні багатства України, результатом чого стала публікація книги «Матеріальні багатства та велика промисловість України».

Після поразки української революції і з метою уникнення переслідувань з боку радянської влади Іван Фещенко-Чопівський вимушено емігрує за кордон, до Польщі. Він повністю відходить від політики та зосереджується на професійній діяльності як металознавець, що принесло йому заслужені успіхи і визнання. Вчений продовжив працювати у сфері металургії на кафедрі металознавства у Варшавській політехніці; згодом створює та очолює кафедру металографії та загальної металургії Краківської гірничо-металургійної академії. У 1921 році друком вийшла найвідоміша та найважливіша двотомна праця вченого «Економічна географія України», яка дала точну характеристику тодішнього господарського потенціалу українських земель після лихоліть Першої світової війни та революції. Іван Фещенко-Чопівський у передмові до праці пише: «При-

рода поставила Україну в такі умови, що вона мусила б бути однією з найбагатших країн світу, а в дійсності є однією з найбідніших... І тільки один засіб є для оздоровлення нашої економічної політики... і це поліпшення працездатності населення, підвищення корисного коефіцієнта його праці. А коли це буде досягнуто, то знайдуться і гроші, і золото, придуть всі інші ознаки висококультурного життя». Ці слова, навіть через сто років після випуску у світ книги вченого, залишаються актуальними, адже природний потенціал нашої країни справді здатний вивести Україну на високі щаблі економічного рейтингу світу.

У 1926 році до науковця надійшла пропозиція щодо повернення на Батьківщину. В першу чергу, це було пов'язано з політикою українізації, яку проводила партійна верхівка СРСР. Однак, ситуацію змінила інформація про відкриття сталінізацію України та про репресії проти культурно-громадських діячів, а також пропозиція уряду Польщі про надання науковцю громадянства.

Навіть перебуваючи у еміграції, Іван Фещенко-Чопівський старався опікуватися українцями, що навчалися в академії, а пізніше саме з його ініціативи було створено стипендіальний фонд імені Симона Петлюри. Паралельно з цим науковець жив активним громадським життям у Кракові, підтримуючи зв'язки з місцевою «Просвітою»; започаткував для молодих інженерів «Свято української техніки»; став членом Українського технічного товариства (УТТ), організував перший конгрес українських інженерів, на який запросили чимало вчених з різних куточків світу та України. Він неодноразово приїздив на Волинь, а в 1938 році завітав до Кременеця, де у стінах Кременецького ліцею прочитав лекцію, яка зібрала чимало слухачів, особливо з

числа місцевої інтелігенції.

Доля вченого, як і більшості його колег видалася складною, пережив дві світові війни, революції, еміграцію, у 1945 році його було арештовано агентами НКВС і, незважаючи на клопотання зі сторони польського уряду, І. Фещенко-Чопівського засудили до 15 років у таборах, де він і помер у 1952 році. На довгі роки ім'я науковця, як і його місце вічного спочинку, залишилися забутими. Проте пам'ять про вченого живе і донині: іменем Івана Фещенко-Чопівського названі вулиці у Львові та Житомирі, а у будинку Гірничо-металургійної академії в Кракові встановлена меморіальна дошка. У 1996 році внаслідок експедиції була знайдена могила науковця та після освячення на ній встановили іменний залізний хрест.

Студенти-дослідники приходять до висновку, що саме завдяки праці наукової еліти, представником якої був Іван Фещенко-Чопівський, українські дослідження та наукові здобутки минулого змогли «вижити» в умовах еміграції, репресій та втраченої державності, а українське слово та думка навіть через призму років залишаються гордістю нашої нації.

На краєзнавчій конференції виступили і науковці кафедри історії та методики її навчання: завідувач кафедри, професор Ірина Скакальська оприлюднила доповідь «Погляди Романа Бжеського в контексті націоналістичних ідей Дмитра Донцова»; кандидат історичних наук, старший викладач Віталій Галішевський здійснив огляд історії українського війська в XVI–XVII століттях, а головний редактор бібліотеки імені Юліуша Словацького Сергій Синюк інформував про розвиток краєзнавства та видавничої справи на Кременеччині.

РОДОМ І СЕРЦЕМ ІЗ ВОЛИНИ

(бібліографічний огляд до 90-річчя з дня народження Бориса Харчука)

Ольга СТАВІНСЬКА

Творчий шлях Бориса Харчука охоплює лише 30 років (1956 – 1987). Це шлях письменника, який виробив власний світогляд і тверді переконання. За цей час з-під його пера вийшло 5 романів, 31 повість, близько 90 оповідань, півсотні нарисів та статей. Літературний доробок прозаїка не просто великий за обсягом, а й надивовижно розмаїтий. Його не введеш до «спільнознаменникової» характеристики. Він писав, як веліло серце, як зобов'язувала совість перед тою землею, що його пустила у широкий світ. Тому й ніколи не соромився своїх найперших книжок, не переписував їх. Борис Харчук лишився в літературі поза часом, поза своїм поколінням, вважаючи, що основна функція літератури – не пропагандистська, і не виховна. «Головна її функція – творити народ». Він не визнавав ні детективної белетристики, ні поезії задля поезії – справжньою вважав лише літературу, яка оправдовує своє існування в контексті історичної долі народу, а що народ наш заслуговує долі кращої, то й література бачилася йому передовсім як сила історієтворна і націєтворна.

Народився Борис Микитович 1931 року в селі Лози Збарзького району. Навчався на філологічному факультеті Кременецького педагогічного інституту (1950 – 1952), де одним із його педагогів був Андрієвський В. П., проте через романтичну історію, описану в повісті «Неслава», диплом про вищу освіту отримав у Полтаві. У 1962 року закінчив Вищі літературні курси в Москві. Борис Харчук був першим редактором популярного дитячого журналу «Малютко». Деякий час працював на журналістській ниві. І писав, писав, як веліло серце, як зобов'язувала совість перед тією землею, що його пустила у широкий світ. Його дебютний твір – автобіографічна повість «Йосип з гроша здачі» (1969). Традиційну розповідь про дитину, її входження в життя молодий письменник вміло використав для художнього осягнення важливих проблем часу. Головний герой – неповнолітній волинянин Йосип Таранчук, якому дуже хочеться вчитися. Однак автор не обмежується колом дитячих захоплень та устремлінь героя, а створює художню картину історичного шляху «західняків» незадовго до повторного після 1918 року возз'єднання з Великою Україною. Повість започаткувала в українській радянській літературі «літописання» волинського краю.

Праця письменника мала системний характер і полягала в послідовному й цілеспрямованому художньому висвітлюванні волинської теми. Б. Харчук – автор панорамного роману-тетралогії «Волинь» (1988) у 2 томах і 4 книгах, який фахівці називають продовженням «Волині» У. Самчука. Письменник подає історію краю з 20 – 30-х років ХХ століття і до кінця Другої світової війни, коли брат воював проти брата, а батько й син ставали непримиренними ворогами. Ці події відбуваються на тлі родинної саги Гнатюків, чие коріння губиться у товщі століть, а стовбур зазнав деформацій, неминучих при історичних катаклізмах і зміні епох.

Тема роду, його занепаду й руйнації пронизує всю творчість письменника, і Борис Харчук зосереджував на ній увагу щонайбільше. Доля роду здійснюється у ро-

динному колі, символ її – зібрання роду за одним столом. Доля народу здійснюється на перехресті історії, символ її – майдан. У вибраних творах «Майдан» (1981) перед нами постає об'ємне зображення воєнної епохи в житті волинських селян, прагнення змалювати людський натопт, охоплений єдиним пориванням, не масою, в якій годі розрізнити окремі обличчя, а спільністю особистостей, де в кожній своя доля в житті, своя мовна партія у гомінкому багатоголоссі.

Борис Харчук увійшов у літературу з особливою, досить самотньою манерою письма, суворим лаконізмом, позбавленим розгорнутих романтичних описів, щедрих ліричних відступів, патетики й поетичних порівнянь. Така манера, безперечно, зумовлена реалістичним напрямком, у якому працював письменник, та особливостями характеру самого майстра. Визначними рисами його прози стали словесно-образна місткість й асоціативна багатозначність, дієвість і самодостатність. Рід, народ – єдині, доля їх спільна, вона безмежна, межею її є люди. Хай межі нашої долі були і залишаються гіркими, та пам'ятаймо, що за межами знову починається безмежжя. Роман «Межі і безмежжя» (1991) – це ще один панорамний

роду у ХХ столітті, а й змушує замислитись у зв'язку з цим над подальшою долею людства. Людина, як носій родової пам'яті, продовжувач роду, творець історії та складова Всесвіту, розглядається у збірці повістей «Подорож до зубра» (1986). Автор порушує у цих творах важливі моральні, психологічні, філософські проблеми, аналізує заперечення родової пам'яті й моралі.

Залишається вірним зображенню народних характерів, суперечностей дійсності на суспільному зламі письменник і в дитячій прозовій збірці «Теплий попіл» (1981). Тема воєнного дитинства набула в повістях Б. Харчука морально-філософського звучання. Письменник переніс акцент із зображення героїки дитячого подвигу на розкриття духовних підвалин дитячої особистості, їх випробування в екстремальних ситуаціях через страждання та моральний вибір. Письменник висвітлює вплив спогадів про війну на свідомість уже дорослої людини, де чи не вперше порушив питання про дитину як жертву війни.

У воєнній прозі особливо виявлено риси творчої індивідуальності Б. Харчука: відстоювання вічних духовних цінностей, гуманізм, схильність до поглибленого психологізму та ліризму. Автор не відповідає, а примушує задуматися над питаннями з розряду вічних: що є людина? які фактори змушують її залишитися собою і причини, що призводять до втрати людськості. Б. Харчук психологічно достовірно простежив процес зради і самозради у виданні «Вишневі ночі: три повісті про любов та зраду» (2009), об'єднані спільною темою любові й вибору на межі життя і смерті. У «Вишневих ночах» письменник задав лірико-романтичну тональність інтерпретації воєнного матеріалу, зблизивши і зіштовхнувши несумісні поняття війни і кохання, майстерно, ідейно й естетично розбудував поширений у світовій літературі мотив кохання між ворогами, Однак центральним у «Вишневих ночах» є не зовнішній конфлікт (непримиренне протистояння УПА і НКВС), а психологічний – боротьба ідеологічної настанови й гуманності та щирості живої душі людини.

Головною темою творчості Бориса Харчука була актуальна донині тема занепаду селянської цивілізації і роду, як останнього притулку людини перед невблаганною і жорстокою дійсністю. Усі лиха на власній землі та поза її межами він пояснював втратою моральності. Жив він важко, бо пропустив крізь серце вади доволішньої дійсності, що й привело до першого інфаркту в 1972 році та, зрештою, вкоротило життя. Передчасна смерть (16 січня 1988 року) не дала змоги завершити і випустити в світ низку творів. Письменницький доробок Б. Харчука перекладено російською, білоруською, вірменською, таджицькою, іспанською, німецькою й іншими мовами. Він боровся за ідеали своєї нації та за рідну мову, знавцем якої був. Його стиль – художній етнопсихологізм, суть якого полягала в освоєнні надбань національної культури, зверненні до пракоренів, відновленні зв'язку між поколіннями, осягненні людської душі. Митець слова ставився до свого покликання дуже вимогливо і саме це акумулював у своєму відомому афоризмі: «Письменник – кардіолог свого часу і своєї доби – не може не вловлювати подиху своїх

твір, в якому літератор правдиво висвітлює історичні події і характер поведінки людини у межових ситуаціях, гостро ставить проблеми «державна і людина», «влада і людина».

Специфіка Харчукового підходу до розкриття цієї теми полягає у зосередженні письменника на життєвій потребі селянина зберегти свій рід, який ішов через жорстоке горнило історії. У романі «Кривняки» (1984) бачимо кілька поколінь цього роду впродовж п'ятдесяти років. Вони не лише обсідали та боронили землю, а знову і знову дошукувалися відповіді на вічні питання: хто є людина? Б. Харчук яскраво показав, як історичні і соціальні конфлікти завдавали роду удари і ззовні, і зсередини, розколюючи його. І все ж рід вистояв, спираючись на основну свою опору – Жінку-Матір, уособницю всього кращого, що притаманне роду, отже, й усьому волинському народові.

Розкриваючи духовні і моральні цінності, що виплювало українське селянство, письменник з великою художньою силою зображує долю не лише одного його